

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

*І.М. Даценко, аспірант**

Розглянуто основні види ефективності та зроблено узагальнення їх особливостей в трансформаційній економіці.

Ефективність, підприємницька діяльність, аграрні формування, трансформаційна економіка.

Трансформація економічних відносин у суспільстві, розвиток ринкових відносин потребують уточнення методичних підходів у визначенні економічної, соціальної та екологічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Викладені аспекти формування економічної ефективності підприємств знайшли своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Зокрема, це роботи В.Г. Андрійчука, І.В. Бакума, В.І. Захарченка, М.М. Ільчука, О.І. Макаренка, Г.А. Оганяна, А.М. Турила, В.І. Хомякова та ін.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних аспектів формування ефективності підприємств в умовах трансформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Поняття ефективності є важливим питанням в економічній теорії та практиці. Як відомо, розрізняють виробничу, соціальну, технічну, економічну і екологічну ефективність. Технічна ефективність визначає результативність дій, спрямованих на вдосконалення техніки і технології, соціальна – на поліпшення умов праці, психологічного клімату в трудовому колективі тощо, економічна – на підвищення прибутковості всієї господарської діяльності, виробнича – на мінімізацію витрат і максимізацію прибутку, екологічна – відображує відповідність витрат й екологічних результатів інтересам держави і суспільства.

Ефективність – це економічна категорія, що відображує співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо-спожиті ресурси). Якщо при цьому врахувати, що результати виробництва не лише є різноманітними, але й можуть бути представлені в різних формах: вартісній, натуральній, соціальній, то стає очевидною необхідність в ідентифікації категорії ефективності відповідно до тих аспектів діяльності підприємства, які важливо проаналізувати й оцінити. Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, доцільно розрізняти такі види ефективності: виробничу, технологічну, економічну, екологічну і соціальну.

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М.М. Ільчук

Всі види ефективності тісно пов'язані між собою, взаємозалежні і разом визначають ефективність економічної системи загалом (рис.1).

Рис. 1. Основні складові формування загальної ефективності в аграрних формуваннях*

**Джерело: власні дослідження.*

В економіці сучасного періоду відбувається удосконалення існуючих соціально-економічних відносин. У системі цих відносин завжди функціонують підприємства з різним рівнем економічного розвитку. Об'єктивні закони ринкової економіки змушують їх постійно знаходити ефективні форми та методи ведення господарства.

Виробнича ефективність – складне і багатогранне явище. Сільсько-господарське виробництво вимагає органічного поєднання і взаємодії чотирьох факторів – робочої сили, основних засобів, предметів праці й землі. В процесі виробництва здійснюється виробниче споживання зазначених ресурсів з метою отримання певних споживних вартостей, спроможних задовольнити відповідні потреби людей. Отже, будь-яке виробництво передбачає витрати ресурсів і одержання певних результатів. Але на однакову кількість витрачених ресурсів підприємства можуть одержувати далеко не однакові за величиною результати. В такому випадку можна вважати, що підприємства ведуть виробництво з різною ефективністю. В загальному вигляді цей процес можна відобразити такою схемою (рис. 2).

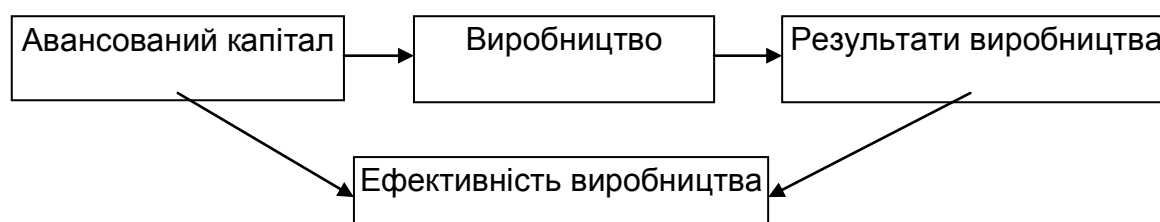

Рис. 2. Формування ефективності виробництва *

**Джерело: власні дослідження.*

Технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. В рослинництві показниками технологічної ефективності є врожайність культур з одиниці посівної площі та основні параметри якості рослинницької продукції (вміст цукру в цукрових буряках, олії – у насінні соняшнику, білка – в зерні тощо). За результат діяльності підприємств береться валове виробництво певного виду продукції і цей результат зіставляється з ресурсом – посівною площею культури. Щоб врахувати якість продукції, можна визначити біологічний вихід цукру, олії, білка тощо на гектар посівної площі, помноживши врожайність культури з гектара на відсоток вмісту відповідної органічної речовини (коефіцієнт).

Ефективність діяльності підприємства аналізують за такими показниками: прибуток, норма прибутку, рентабельність, а також показниками використання трудових ресурсів (продуктивність праці), основних виробничих фондів (фондовіддача, фондомісткість), матеріальних ресурсів (матеріаломісткість, матеріаловіддача) та ін.

Досягнутий рівень технологічної ефективності виробництва істотно впливає на економічну ефективність, насамперед через існування постійних витрат, на які, як відомо, виробники в короткостроковому періоді впливати не можуть. Важливо й те, що показники технологічної ефективності відображують специфіку й особливості сільського господарства, пов'язані з функціонуванням у цій галузі основного засобу виробництва – землі і живих організмів як засобів виробництва. Вони дають змогу здійснювати порівняльну оцінку результативності виробництва в динаміці і в територіальному аспекті за окремими підприємствами і регіонами.

Економічна ефективність – це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. При цьому можливі три варіанти вказаного співвідношення: а) ресурси і результати виражені у вартісній формі; б) ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі; в) ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі. Вимірювальну систему економічної ефективності сільськогосподарського виробництва доцільно будувати так, щоб вона була здатна повністю розкривати дві взаємопов'язані і взаємодоповнюючі результативні сторони діяльності аграрних підприємств – раціональність використання ними землі через показники загального ефекту, приведені до одиниці площі сільськогосподарських угідь, і економічність виробництва, показники якої розкривали б, якою ціною одержано цей ефект. З огляду на вищезазначене, для оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств слід широко використовувати показники ефективності використання авансованого капіталу, показники собівартості продукції і продуктивності праці, фондовіддачі виробничих фондів.

Проте для всебічної оцінки ефективності виробництва та її поглибленого аналізу необхідно також широко використовувати традиційні показники рентабельності. В них акумулюється вплив усіх факторів – природних, економічних і організаційно-господарських. Водночас, на них істотно

відбивається дія зовнішнього середовища, насамперед тих його ланок, на які аграрні підприємства не мають будь-якого впливу.

Важливість показників рентабельності для оцінки та аналізу економічної ефективності виробництва вимагає їх спеціального розгляду.

Соціальна ефективність – поняття, що відображує поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, підвищення рівня зайнятості, безпеки життя і праці людей, тощо). Соціальна ефективність є, по суті, похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто.

Соціальна ефективність не завжди може бути кількісно визначена. Проте досить ґрунтовно про досягнуту соціальну ефективність можна судити за такими показниками, визначеними у динаміці, як питома вага прибутку, спрямованого на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку; величина цього прибутку в розрахунку на одного середньооблікового працівника підприємства.

Екологічна ефективність – відображує різні показники, що характеризують проміжні й кінцеві результати виробництва на підприємстві (в об'єднанні підприємств). До таких показників належать обсяг товарної, чистої або реалізованої продукції, величина одержаного прибутку, економія тих чи інших видів виробничих ресурсів або загальна економія від зниження собівартості продукції тощо.

Екологічна ефективність пов'язана з таким використанням ресурсного потенціалу галузі, що не завдає шкоди довкіллю і забезпечує виробництво екологічно чистої продукції. Важливе значення має екологічна ефективність для забезпечення відтворення економічної родючості ґрунту, підвищення вмісту в ньому гумусу. Усі види ефективності необхідно розглядати не ізольовано, а в тісному зв'язку і взаємозумовленості.

Проте в ринковій економіці, де на перший план виходить економічна ефективність, соціальній і екологічній повинна приділятися не менша увага. Таким чином, ефективний з економічної точки зору господарюючий суб'єкт може виявитися неефективним із соціальної чи екологічної точки зору.

Нині для забезпечення окупності витрат та отримання прибутку з метою продовження або розширення діяльності, недостатньо тільки цінового регулювання, яке б забезпечило ці результати. Оскільки в умовах жорсткої конкуренції навіть незначне перевищення ціни на продукцію підприємства над ціною аналогічної за якістю продукції конкурентів, може призвести до втрати покупців та частки ринку підприємством. Тому важливо звернути увагу, що виготовляючи продукцію, підприємство повинно спрогнозувати, який чистий дохід воно зможе отримати від реалізації продукції, а після цього збалансувати витрати підприємства, щоб вони не перевищили цей дохід.

В Україні з розглянутої загальної ефективності пріоритетною є виробнича ефективність. Визначення її комплексного показника ефективності управління витратами підприємства (E_{yv}) рекомендовано за формулою окупності витрат.

$$E_{yv} = \frac{D_v}{V_{zp}}, \quad (1)$$

де D_v – чистий дохід від реалізації продукції, грн.;

V_{zp} – сукупні витрати підприємства (за винятком капітальних та фінансових інвестицій), грн.

Цю формулу можна трансформувати у факторну модель:

$$E_{yv} = \frac{D_v}{O_v} * \frac{O_v}{O_s} * \frac{O_s}{Z_{vr}} * \frac{Z_{vr}}{V_{pv}} * \frac{V_{pv}}{V_{pr}} * \frac{V_{pr}}{V_{zp}}, \quad (2)$$

де O_v – вартість обсягу виробленої продукції за відпускними цінами (без ПДВ), грн.;

O_s – собівартість виробленої продукції, грн.;

Z_{vr} – заробітна плата робітників, зайнятих безпосередньо на виробництві продукції, грн.;

V_{pv} – продуктивні витрати на виробництво продукції (виробничі та загальновиробничі витрати), грн.;

V_{pr} – загальна величина витрат на виробництво продукції (виробничі та загальновиробничі витрати), грн.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, питання ефективності на будь-якому підприємстві є пріоритетними для вивчення, а їх узагальнені теоретичні аспекти заслуговують на основну увагу менеджерів компаній та її керівників, адже багатовекторність цього питання потребує системного підходу до контролю головних показників роботи для досягнення конкурентних переваг в умовах трансформаційної економіки.

Основними шляхами підвищення ефективності можуть бути як внутрішні (забезпечення ефективної системи набору, мотивації, навчання кадрів; вдосконалення форм та методів праці тощо), так і зовнішні (покращення державної економічної та соціальної політики; забезпечення достатнього розвитку виробничо-господарської інфраструктури тощо). Однак, лише використовуючи всю систему чинників, можна досягти високих темпів зростання ефективності розвитку економіки та діяльності підприємства.

Список літератури

1. Голубєва Т.С. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Т.С. Голубєва, І.В. Колос // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5(59).
2. Канцуров О.О. Удосконалення методології оцінки ефективності управління підприємствами державного сектору економіки / О.О. Канцуров, О.С. Білоусова // Фінанси України. – 2006. – № 9.
3. Макаренко О.І. Критерії економічної ефективності роботи підприємства в умовах антикризового управління / О.І. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7.
4. Турило А.М. Дальнейшее исследование сущности экономической эффективности и классификация её видов / А.М. Турило, А.А.Турило // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 3(33).

Рассмотрены основные виды эффективности и сделаны обобщения их особенностей в условиях трансформационной экономики.

Эффективность, предпринимательская деятельность, аграрные формирования, трансформационная экономика.

The paper describes the main types of efficiency and made generalization of their characteristics in transformation economy.

Efficiency, entrepreneurship, agricultural formation, transformation economy.